

EVANJELICKÁ CIRKEV AUGSBURSKÉHO VYZNANIA NA SLOVENSKU

Michal Miloslav Hodža

Život a dielo

PhDr. Miloš Klátik, PhD.
September 2011

Michal Miloslav Hodža
Život a dielo

© *PhDr. Miloš Klátik, PhD.*

Vytlačil Generálny biskupský úrad ECAV na Slovensku, Palisády 46, Bratislava,
v roku 2011 pre vlastné potreby v náklade 300 exemplárov.

Michal Miloslav Hodža.

Život a dielo

- ♦ *ideológ a organizátor slovenského národného hnutia, spisovateľ a jazykovedec*
- ♦ *profil osobnosti*
- ♦ *iniciatívy M. M. Hodžu v kultúrnych dejinách Slovenska*

Úvod

Evanjelická cirkev augsburského vyznania je jednou z viditeľných kresťanských cirkví. Evanjelici tohto vyznania na území dnešného Slovenska museli svoje vierovyznanie obraňovať od začiatku šírenia reformácie. Od konca 18. storočia k týmto snahám pribudol u slovenskej evanjelickej inteligencie augsburského vierovyznania ďalší rozmer – národný. Naša cirkev je z tohto dôvodu bohatá na osobnosti, ktorých iniciatívy v rôznych oblastiach náboženského, kultúrneho a hospodárskeho života sa stali dôležitou súčasťou kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky. Spomedzi týchto osobností bolo viacero trpiteľov pre vieru, napríklad Štefan Pilárik, Ján Simonides a Tobiáš Masník (galejní otroci), Daniel Krman ml., Samuel Hruškovíc a iní. Viaceré osobnosti z 19. storočia pracujúce na národnom poli sa považujú za národných martýrov, napríklad Karol Kuzmány, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Jaroslav Ľudovít Šulek, Viliam Šulek, Štefan Marko Daxner.¹ K nim bezpochybné patril aj Michal Miloslav Hodža, ktorý spolu s Hurbanom a Štúrom tvoril významnú trojicu slovenského národného hnutia v 40. rokoch 19. storočia.

Na profile osobnosti Michala Miloslava Hodžu môžeme sledovať a aj dokumentovať vplyv evanjelického prostredia na formovanie osobnosti jedinca. Svojou prácou, postojmi na kultúrnom, národnom či cirkevnom poli vytvoril

¹ Petrík, J.: Kapitoly z domácich cirkevných dejín. Bratislava 1969, s. 149.

Hodža duchovnú cestu niekoľkých generácií. Dokladom tohto tvrdenia sú napríklad oslavy stého výročia jeho narodenia v roku 1911, ktorými sa slovenskí evanjelici prihlásili k dielu Michala Miloslava Hodžu. Ako vyplýva z článkov uverejnených v Cirkevných listoch z toho roku, vtedajšie štátne úrady Uhorska neboli naklonené týmto oslavám. Napriek tomu sa konali v Hodžovom rodisku, vo viacerých cirkevných zboroch a v seniorátoch. Mnohí rečníci či organizátori osláv storočnice Hodžovho narodenia sa svojimi vlastnými celoživotnými aktivitami zapísali ako evanjelické osobnosti do slovenských kultúrnych dejín, napríklad Vladimír Čobrda, Pavel Neckár, Jur Janoška, Fedor Ruppeldt, Michal Bodický, Ján Lichner.²

Oslavy stého výročia narodenia M. M. Hodžu boli nielen výpoveďou o výnimočnosti Hodžovej osobnosti, ale súčasne aj výpoveďou o tých, ktorých oslovilo jeho dielo a práca, a týmto spôsobom zdokumentovali odovzdávanie jeho duchovného potenciálu pre ďalšie generácie v rôznych oblastiach nášho kultúrneho dedičstva.

Tento fenomén môžeme sledovať nielen v oblasti edukačnej, ale aj výskumnej. Dielo a činnosť Michala Miloslava Hodžu sa často stalo predmetom výskumu iných odborníkov, ktorí vyšli z evanjelického prostredia. Z evanjelických osobností spracoval dielo a činnosť Michala Hodžu evanjelický biskup Samuel Štefan Osuský v treťom zväzku trilógie *Filozofia štúrovcov*.³ Osuský ako prvý v slovenskej odbornej spisbe spracoval dejiny slovenskej filozofie. Výnimočnosť Osuského spočívala v tom, že vnímal Hodžovu osobnosť komplexne, jeho vnútorný život neodtrhal od práce a venoval rovnakú pozornosť jeho povolaniu evanjelického farára, ako i jeho úlohe národovca. Vo svojich odborných prácach dôsledne prepájal oba jeho rozmery.

Podobne z evanjelického prostredia vyšiel aj prvý slovenský historik Daniel Rapant (1897 – 1988). Predmetom Rapantovho výskumu boli najmä organizačné, národné, obranné a emancipačné snahy štúrovskej generácie.

² Oslava storočnej pamiatky narodenia Michala M. Hodžu. In: Cirkevné listy, roč. XXV, 1911, s. 298 – 300.

³ Osuský, S. Š.: *Filozofia štúrovcov*. Kníhtlačiareň Daniela Pažického, Myjava 1932.

V Rapantových vedeckovýskumných prácach môžeme skúmať aj Hodžove aktivity najmä v revolučných rokoch 1848 – 1849.

Vplyv evanjelického prostredia na formovanie osobnosti

M. M. Hodžu

Narodil sa 22. septembra 1811 v Rakši ako tretie dieťa manželov Jána a Márie Hodžovcov. Otec Ján Hodža bol mlynár a patrila vtedajšom feudálnom Uhorsku do stavu slobodných roľníkov. Spolu s manželkou Máriou, rod. Hriankovou, svoje deti vychovával starostlivo a zbožne. Manželia Hodžovci mali sedem detí, z toho dvaja synovia zomreli v útlom veku.⁴

Na rodine mlynára Jána Hodžu môžeme stručne dokumentovať vplyv evanjelického prostredia na výchovu a vzdelanie detí a tiež na rodinné väzby medzi evanjelickými rodinami. Manželia Hodžovci podľa reformačných zásad svojim nadaným synom Michalovi a Ondrejovi umožnili vzdelanie. Synovia Ján a Jozef pokračovali v rodinnej tradícii a stali sa mlynármi. Zo stručných genealogických výskumov vyplýva, že aj deti manželov Hodžovcov bez rozdielu vzdelania poskytli svojim potomkom možnosti vzdelávania. Napríklad Jozef Jaroslav Hodža, syn mlynára Jozefa Hodžu, bol publicistom. Z detí Michala Miloslava Hodžu sa aktívne zapojili do kultúrneho a spoločenského života dcéry Marína (divadelná ochotníčka a osvetová pracovníčka) a Božena (osvetová pracovníčka) a syn Cyril (publicista a právnik). Z Ondrejových detí syn Milan (politik a štátnik) dosiahol vysoké štátne funkcie v I. ČSR – v rokoch 1935 – 1938 bol predseda vlády. Ondrejov vnuk Miloš bol evanjelický farár, hudobný historik a dlhoročný pracovník v oblasti cirkevných fondov ECAV na Slovensku.⁵

Zo stručného genealogického výskumu tiež vyplýva, že potomkovia manželov Jána a Márie Hodžovcov udržiavali príbuzenské vzťahy s inými evanjelickými rodinami. Medzi manželkami a manželmi ich potomkov nájdeme

⁴ K storočnej pamiatke Michala M. Hodžu. In: Cirkevné listy, 1911, s. 266. Osuský, S. Š., c. d., s. 7.

⁵ Slovenský biografický slovník II. Matica slovenská, Martin 1987, s. 349.

príslušníkov známych evanjelických rodín: Pivkovej (Irena, manželka Milana Hodžu), Braxatorisovej (dcéra Andreja Sládkoviča Elena bola manželkou Jozefa Jaroslava Hodžu), Kutlíkovej (dcéra M. M. Hodžu Božena sa vydala za Vendelína Kutlíka), Hudecovej (Maximilián Hudec, hudobný skladateľ a pedagóg, mal za manželku dcéru M. M. Hodžu Ľudmilu a po jej smrti ďalšiu jeho dcéru Oľgu) a pod.⁶

Vzdelanie M. M. Hodžu

Ľudovú školu navštevoval Michal Miloslav Hodža v Mošovciach (1822 – 1826). Na odporúčanie miestneho učiteľa Adama Buriana (učiteľ Jána Kollára) dali ho rodičia ďalej študovať. Stredné vzdelanie získal na gymnáziách v Banskej Bystrici (1822 – 1826) a Rožňave (1826 – 1829). Po maturite sa rozhodol pre kňazskú dráhu. V rokoch 1829 – 1832 študoval filozofiu a teológiu na Evanjelickom kolégiu v Prešove. Patril k najusilovnejším žiakom kolégia. Tu sa už prejavovali jeho základné povahové črty (vnímavosť, hlbavosť, uzavretosť a sebavedomie), ktoré popudzovali jeho odporcov a nepriateľov. V štúdiách teológie pokračoval na Evanjelickom lýceu v Bratislave (1832 – 1834). Tu sa zoznámil so Štúrom, s Hurbanom a ostatnými štúrovcami. Počas bratislavského pobytu začal literárne tvoriť (písať a básniť). V roku 1834 po skončení štúdií v Bratislave sa vrátil do svojho rodiska, kde celý rok učil svojho brata Ondreja. Nasledujúci školský rok 1835 – 1836 bol vychovávateľom v Podrečanoch. Odmietol miesto kaplána v cirkevnom zbore v Martine.⁷ V rokoch 1836 – 1837 pokračoval v štúdiách na teologickej fakulte vo Viedni. Okrem teológie študoval aj filozofiu a históriu. Mal plány ísť študovať do Berlína, ale nakoniec prijal ponuku na uvoľnené miesto v cirkevnom zbore Liptovský Mikuláš. Zborový farár a senior Matúš Blaho zomrel 5. marca 1837 a na jeho miesto cirkevný zbor pozval Jána Kollára, evanjelického farára slovenského cirkevného zboru v Pešti,

⁶ Tamže, s. 346 – 347, 429. Slovenský biografický slovník III. Matica slovenská, Martin 1989, s. 319.

⁷ K storočnej pamiatke narodenia Michala M. Hodžu, c. d., s. 266. Petřík, J., c. d, s. 149, 150.

ktorý ponuku odmietol a odporučil na uvoľnené miesto mladého Hodžu. Dňa 19. júla 1837 bol Hodža zvolený za zborového farára v Liptovskom Mikuláši.⁸

Profil osobnosti M. M. Hodžu

Znalci Hodžovho života ho hodnotia ako človeka s bohatým, komplikovaným vnútorným životom, ktorý viedol ustavičný celoživotný zápas. V zápase za svoje duchovné ideály budil Hodža často dojem, že jeho boj je namierený len proti konkrétnym osobám (kaplán, učiteľ, inšpektor) alebo skupinám. Takýto dojem na prvý pohľad budí aj roztržka s inšpektorom Wolfgangom Palugyayom, ktorú opísal v liste z 11. apríla 1839 evanjelickému farárovi Jánovi Bernáthovi. Incident vznikol na základe oprávneného Hodžovho obvinenia inšpektora o porušení práv: *„i toť sem se s Inšpektorem rozkmořil. Jen si považ. Protože sem mu pověděl, že mi cirkevníka k sobášu do jiné církve odvedl, že sáhnul do mého práva a že má býti udán – nahněval sa slabouch a brojí proti mne co hierarchovi...“* V liste Hodža vysvetľoval Bernáthovi viaceré dôvody svojej reakcie. Medzi inými uviedol dôvod, ktorý jeho reakciu posunul do celkom iného rozmeru, rozmeru ľudskosti: *„Já ne – to ne, co nebudu míti u žádného přízve, pochlebovati se nebudu ani plaziti, musel bych býti jináče červík a ne člověk.. Človečenstvo celé u každého člověka, co representanta člověčenství si vážim nade všecko, ale právěže si vážim to, vážim si i své, nebo ono jest len ohlas tohto skutečnosti.“*⁹

Na základe takýchto poznatkov biskup Štefan Samuel Osuský odmietal Hodžov prejav kvalifikovať ako osobný. Argumentoval tým, že človek, ktorý vedie boj len za svoje osobné záujmy, sa nevie obetovať a nekončí tak tragicky ako Hodža. Podľa Osuského je hodnotenie Hodžovho konania ako osobného výpoveďou o samotnom hodnotiteľovi a znamená nepochopenie *„záhadnej bytosti Michala Miloslava Hodžu“*. Pre poznanie a pochopenie všetkých Hodžových aktivít je dôležité spoznávať ho cez profil evanjelického farára a

⁸ Petřík, J., c. d., s. 150.

⁹ List M. M. Hodžu Jánovi Bernáthovi z 11. apríla 1839. In: Cirkevné listy č. 10, 197, s. 10 – 12.

nesprávne je odtrhnúť jeho povolanie od jeho ďalších činností, pretože „v duchu Kristovho bojovníka ho vychovala Pavlova škola“.¹⁰ Už v mladosti bol Hodža hlboko presvedčený, že každý kazateľ slova Božieho má mať „vlastnú históriu“, ktorá je základom vlastného poznania (autopsie).¹¹ Nepriateľstvo svojich protivníkov hodnotil Hodža cez svoju službu v cirkvi, v národe a – ako už bolo uvedené – aj cez rozmer „človečenstva“. Zachovalo sa viac Hodžových výrokov vyjadrujúcich jeho zápasy s nepriateľmi. Niektoré odražajú jeho vnútorný stav, snahu o sebaovládanie a určenie priorít v tomto zápase: „*Nepriateľstvo s mojimi protivníkmi, ktorí ma tak nenávidia bez príčiny, tak ohovárajú, to mi je všetko maličkosť, na pomstu proti nim som priveľký, oni sú na môj hnev primalí, nemožno, abych proti nim ducha pomsty, odporu bral, lebo ja mám dočinenia s nekonečne vyššími mocnosťami, borím sa s mocenstvami a kniežatstvami sveta tohto zlého...*“¹² Iné výroky obsahujú aj charakteristiku slovenského národa a kresťanov: „*Keď nás počala rezať ostrota príhod a dejov, ale zvlášte ostrota našich zaťatých, nesvedomitých odporníkov a nepriateľov, tu sme bolestne zkusili, že dobromienivé dobročinnosť naše slovenské a kresťanské nám proti svetu takému nič neosoží, ktorý nám ústupnosť našu a dobrotivosť na svoj osoh a na škodu našu a potupu obracia.*“¹³

Hodža podobne ako ostatní štúrovci počas štúdia bol pod vplyvom racionalizmu. Jeho životný svetonázor ovplyvnili učenia viacerých filozofov. K nim patrili holandský filozof Baruch de Spinoza (1632 – 1677) a nemeckí filozofi Immanuel Kant (1724 – 1804), Fridrich Wilhelm Schelling (1775 v 1854), Bruno Bauer (1809 – 1882), Georg Wilhelm Hegel (1770 – 1781), Ludwig, Andreas Feuerbach (1804 – 1872), David Strauss (1808 – 1874). Nestal sa však ich priamym stúpencom a ani hlásateľom ich učenia. Myšlienky

¹⁰ Osuský, S. Š., c. d., s. 165, 166.

¹¹ List Michala Miloslava Hodžu z 11. apríla 1839. In: Cirkevné listy, 1907, s. 11. Osuský, c. d., s. 11.

¹² Osuský, S. Š., c. d., s. 166.

¹³ Výrok M. M. Hodžu. In: Cirkevné listy č. 10, 1911, s. 297.

týchto filozofov mu slúžili len ako podnet na vznik iných, vlastných, často aj protichodných názorov.¹⁴

Dôležitým medzníkom v Hodžovom živote boli revolučné roky 1848 – 1849. Na Hodžu, podobne ako aj na ostatných štúrovcov, nepriaznivo vplývala skutočnosť, že nevybojovali boj za politickú slobodu.¹⁵ Následky neúspechu mali nepriaznivý dopad na ďalší vývoj slovenského národného hnutia a, samozrejme, priamo sa dotýkali aj osudov aktérov týchto udalostí. U Hodžu sa prejavili zmenami v jeho myslení – vo filozofii, preto v Hodžovom živote rozlišujeme dve životné etapy: pred revolúciou a po revolúcii.

Do roku 1848 Hodžova filozofia mala ráz kogitácie, po revolúcii nadobudla meditatívny charakter. V Hodžových meditáciách a kontempláciách prevládal charakteristický rys mysticizmu.¹⁶ V meditáciách sa vyznával zo svojej zbožnosti, ktorej vznik a zrodenie u seba spájal s účinkom Kristovej lásky cez srdcia slovenského ľudu, z ktorého ide cit modlitby a nábožnosti. Vyjadroval sa tiež k obdobiu racionalizmu: *„Bože môj, už som chodil ako diabol po suchých miestach a pastvinách, a keď som prišiel k službe evanjelia, ku ktorej ma len milosť, osoba Spasiteľova a láska Jeho priviedla, jaká prázdnota, suchosť a pustota.“* Súčasne sa vyznal aj z pozitívnej sily a lásky, ktoré získal v rodičovskom dome od rodičov: *„Jako z domu môjho nábožného, z rodičov mojich prenábožných som sa vyrodil, tak ma láska Kristova milosť do života ľudu slovenského vrodila, tak ma život tento vyrodil, že v pravej pravde som syn človeka slovenského, slovensko – kresťanského.“*¹⁷ Tento Hodžov výrok je v podstate opäť potvrdením hlbokej prepojenosti povolania evanjelického farára s poslaním národovca a súčasne aj potvrdením vplyvu evanjelického prostredia na formovanie osobnosti.

¹⁴ Tamže, s. 166 – 167.

¹⁵ Kusý, I.: Jozef Miloslav Hurban. Bratislava 1948, s. 44.

¹⁶ Osuský, S. Š., c. d., s. 167.

¹⁷ Osuský, S. Š., c. d., s. 168, 169.

Hodža – evanjelický farár v Liptovskom Mikuláši do roku 1848

Do úradu evanjelického farára v Liptovskom Mikuláši inštaloval Hodžu konsenior Martin Lehotský, evanjelický farár v Paludzi, 27. augusta 1837.¹⁸ V tomto cirkevnom zbore prežil Hodža skoro celý svoj dospelý život, ktorý spojil s prácou pre cirkev a národ. Svoje povolanie a poslanie evanjelického farára načrtnol už v prvej kázni (na text Lukáš 6, 45) týmito slovami: „*vd'ačnosť Bohu, vernosť cirkvi a pomoc svojmu národu.*“¹⁹ Obsah týchto slov naplňal celý svoj život. Ich splnenie však sprevádzali rôzne ťažkosti a časté neúspechy, ktoré však spolu s ním musela znášať i jeho rodina.

Hodža sa oženil s dcérou lekára Kornéliou Kellnerovou. Ich sobáš výrazne dokumentoval Hodžov zmysel pre povinnosť a zodpovednosť v službe. V deň sobáša (27. februára 1842) odbavil Hodža dva pohreby, preto svadobný obrad sa mohol konať až o siedmej večer. Mladomanželov sobášil evanjelický farár z Istebného Juraj Matuška. Napriek ťažkostiam Hodžovci mali príkladný rodinný život. Mikulášska fara v tom čase nebola veľmi bohatá. Príjmy kolísali a neboli veľké často aj pričinením Hodžových neprajníkov, ktorí odhovárali cirkevníkov od platenia cirkevnej dane. Neraz si sám udržiaval kaplánov a rodina sa musela uskromniť.²⁰

V svojom zbore so štrnástimi fíliami pracoval Hodža obetavo a horlivo, vyvíjal snahu o nápravu mravov, staral sa o vzdelanie všetkých vrstiev cirkevníkov, zakladal spolky miernosti. Na podporu činnosti tohto spolku vydal tlačou kázeň, ktorú mal v Smrtnú nedeľu: „*Nepi pálenku, to je: Nezabi*“.²¹

Z Hodžových kázní sa zachoval len malý počet, ale napriek tomu sú dôkazom naplňania jeho predsavzatí. Bol horlivým, presvedčivým, do svedomia hovoriacim kazateľom. Pri oslavách stého výročia jeho narodenia Jur Janoška, vtedajší evanjelický farár v Liptovskom Mikuláši (neskôr biskup Východného dištriktu a generálny biskup) vysoko hodnotil Hodžovu kazateľskú činnosť:

¹⁸ Tamže, s. 169.

¹⁹ Tamže, s. 169.

²⁰ Petřík, J., c. d., s. 155.

²¹ Životopisný nástin. In: Cirkevné listy, 2011, s. 267.

„Nad Hodžu ani pred ním, ani po ňom nikto vrúcnejšie, zbožnejšie, horlivejšie, nadšenejšie, prenikavejšie nevyznával v stánku tohto Krista, Jeho evanjelium, Jeho meno a pravdu Jeho.“ K svojim kazateľským schopnostiam sa vyjadroval aj samotný Hodža: *„Mal som poslucháčov, ktorých som do pokorného, tichého slzenia priniesol, zase iných, ktorých srdcia som uradostnil, a zase iných som nekonečne do živa trafil.“*²²

Hodžove snahy o prehĺbenie náboženského života neboli vždy korunované úspechom. Zmeny, ktoré zaviedol na službách Božích – dva liturgické texty, spievanie žalmu, odstránenie zvončeka a predávanie miest v kostole –, prevažná väčšina veriacich prijala. Našli sa však aj odporcovia týchto reforiem. V jeho činnosti evanjelického farára ho počas pôsobenia v Liptovskom Mikuláši podporovali niektorí učitelia a kapláni, napríklad Jozefa Plech, Peter Bohúň, Drahotín Makovický, Jonáš Záborský, Ľudovíta Hroboň, Ondrej Hodža a jeho zať Maximilián Hudec.²³

Za účasť v jesennom povstaní roku 1848 superintendent Stromský odvolal Hodžu z kňazského úradu v Liptovskom Mikuláši. Voľba nového farára na uvoľnené miesto sa konala do troch týždňov. Cirkevný zbor si vyvolil Juraja Matúšku. Do cirkevného zboru bol Hodža znovu inštalovaný až po revolúcii (31. júla 1849).²⁴

Obdobie do roku 1848 – národný rozmer

Stručne sme zhodnotili Hodžovo pôsobenie evanjelického farára v cirkevnom zbore Liptovský Mikuláš do roku 1848. Pre ucelenejší obraz profilu Hodžovej osobnosti je dôležité všimnúť si aj jeho pôsobenie na národnom poli.

Podobne ako náboženský základ, aj základy národného povedomia získal Hodža výchovou v rodine. Národné povedomie sa u neho ďalej formovalo počas štúdií. Na štúdiách v Banskej Bystrici ho ovplyvnila téza profesora literatúry

²² Petrík, J., c. d., s. 151.

²³ Tamže, s. 152.

²⁴ Tamže, s. 159.

Kocha o slovenčine ako pramatke slovanských jazykov. V Rožňave a neskôr v Prešove na neho negatívne zapôsobilo extrémne presadzovanie maďarčiny a podceňovanie Slovákov a ich histórie. Na prešovskom kolégiu sa začal angažovať a vyvíjať buditel'ské aktivity medzi študentmi. V tomto období bol pod vplyvom diel Kolára (Slávy dcéra), Šafárika a Spinozovho filozofického učenia. Počas bratislavských štúdií sa angažoval v Spoločnosti česko-slovenskej; v rokoch 1833 – 1834 bol jej podpredsedom. Na jej zasadnutiach prednášal svoje vedecké a básnické príspevky; časť z nich uverejnil v almanachu *Plody*. V týchto príspevkoch rozvíjal ideu slovanskej a československej vzájomnosti, Hollého historizmus i niektoré revolučné idey poľského a českého hnutia.

Slovenský prestolný prosbopis

Po skončení vysokoškolských štúdií Hodža v spolupráci s Gašparom Fejérpataky-Belopockým zaangažoval do slovenského národného hnutia mnohých príslušníkov liptovskej inteligencie, meštianstva a obecného ľudu. Na pozdvihnutie vzdelanosti inicioval zakladanie učiteľských bratstiev a spolkov.²⁵ Stal sa jedným z aktérov prvého verejného tlmočenia národných požiadaviek na najvyššom vládnom fóre habsburskej monarchie.²⁶

Petícia pod názvom *Slovenský prestolný prosbopis* bola reakciou proti silnejúcemu maďarizačnému tlaku od začiatku 30. rokov 19. storočia. V roku 1833 schválil uhorský snem zákon o maďarčine ako autentickom jazyku a nariadil jeho používanie pri súdnych konaniach.²⁷ O šesť rokov neskôr (v roku 1839) uhorský snem zaviedol maďarčinu do všetkých úradov a do škôl všetkých stupňov. O tri roky neskôr sa mali viesť už všetky cirkevné matriky po maďarsky.²⁸ Požiadavky košútovcov v roku 1841 (slovenskí kňazi nemali byť vysvätení bez znalosti maďarčiny, zrušenie študentských samovzdelávacích

²⁵ Slovenský biografický slovník II, c. d., s. 346.

²⁶ Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti. Slovart, Bratislava 2007, s. 257.

²⁷ Tamže, s. 253.

²⁸ Tamže, s. 256.

krúžkov, obmedzenie vyučovania československej reči len na kazateľské cvičenia) vyvolali protesty u slovenských evanjelikov, ktorí ich v roku 1842 sformulovali do národnoobrannej petície.²⁹

Hodža okrem aktívnej účasti na organizovaní tejto petície sa stal i jedným členom delegácie, ktorá na čele so superintendentom Pavlom Jozeffym 5. júna 1842 odovzdala predsedovi štátnej rady arcivojvodovi Ľudovítovi *Slovenský prestolný prosbopis*.³⁰ Petíciu – prosbopis podpísalo 200 evanjelikov – farárov, učiteľov a laikov v mene 800-tisíc slovenských evanjelikov. V slovenskom národnom hnutí znamenala petícia nový kurz a novú ideovo-politickú koncepciu. Slovenskí evanjelici s petíciou neuspeli. Panovník jednotlivé požiadavky odmietol buď ako nezákonné, alebo spadajúce pod cirkevnú kompetenciu. Členovia delegácie boli vyhlásení za vlastizradcov a na generálnom konvente Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania boli verejne napadnutí superintendent Pavel Jozeffy a Michal Miloslav Hodža.³¹

Spisovná slovenčina

Pod vplyvom silnejúceho maďarského tlaku dozrievalo postupne u slovenskej evanjelickej inteligencie historické jazykové poznanie. Viacerí slovenskí evanjelici – medzi nimi aj M. M. Hodža – boli zástancami biblickej češtiny ako spoločného jazyka Čechov, Moravanov a Slovákov. Úlohu v boji Slovákov pre národné, politické a kultúrne ciele však biblická čeština v danej situácii už nemohla plniť. Potrebu spisovnej slovenčiny si uvedomil aj Hodža, ktorý sa pripojil k iniciatíve Ľudovíta Štúra a stal sa jedným z troch predstaviteľov štúrovskej generácie, ktorí začali prakticky riešiť otázku spisovného jazyka. V dňoch 11. – 16. júla na stretnutí v evanjelickej fare v Hlbokom u Hurbana sa Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal

²⁹ Petřík, J., c. d., 156.

³⁰ Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti, c. d., s. 257.

³¹ Životopisný nástin. In: Cirkevné listy, XXIV, c. d., s. 267, 268.

Miloslav Hodža dohodli na základných pravidlách nového spisovného jazyka ako z jedného atribútov svojbytného národa.³²

Spisovná slovenčina a Tatrín

Na podporu spisovnej slovenčiny, slovenskej literatúry a šírenia vzdelanosti medzi slovenským ľudom inicioval Hodža založenie literárneho – kultúrneho spolku *Tatrín*. Ustanovujúca schôdza sa uskutočnila u Hodžu v Liptovskom Mikuláši 26. – 27. augusta 1844. Predsedom spolku Tatrín sa stal Hodža a jeho sídlom bol Liptovský Mikuláš, ktorý sa aj Hodžovou zásluhou stával jedným z centier slovenského národného, politického, kultúrneho a osvetového hnutia. Po Štúrovi a Hurbanovi práve Hodža najviac uvádzal slovenčinu do literárnej a kultúrnoosvetovej praxe. Vo funkcii predsedu Tatrína získal Hodža pre novú slovenčinu prívržencov nielen z radov evanjelickej, ale aj katolíckej inteligencie. Touto činnosťou prispel k prekonávaniu konfesionálnych, jazykových bariér a k vytváraniu národnej jednoty.³³ Počas svojej existencie mal spolk Tatrín len štyri zasadnutia: tri v Liptovskom Mikuláši a jedno v Novom Meste nad Váhom. Úradné povolenie spolku sa nikdy nedosiahlo a počas revolúcie zanikol.³⁴

Politická, kultúrna a osvetová aktivita Hodžu v revolučných rokoch a po roku 1848

Rok 1848

Začiatkom roku 1848 prešla Európou vlna revolučných pohybov protifeudálneho odporu a národných bojov, ktoré zasiahli aj Uhorsko. Pod vplyvom revolúcie v Taliansku, vo Francúzsku a Viedni vypuklo 15. marca povstanie v Pešti. V uhorskom sneme získala prevahu liberálna opozícia. O tri dni neskôr (18. marca 1848) prijal uhorský snem zákony o zrušení poddanských

³² Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti, c. d., s. 258.

³³ Slovenský biografický slovník II, c. d., s. 346.

³⁴ Životopisný nástin. In: Cirkevné listy, XXIV, c. d., s. 267.

povinností, o zrušení panskej stolice a o rovnosti ľudí pred zákonom.³⁵ Pod vplyvom marcových udalostí sa aktivizovali aj predstavitelia slovenského národného hnutia. V revolúcii v rokoch 1848 – 1849 sa Slováci dostali do mimoriadnej zložitej situácie. Postoj predstaviteľov maďarského národného hnutia zahnal Slovákov postupne na stranu Viedne – Habsburgovcov. Spolupráca s panovníkom predstavovala nádej na uznanie slovenského národa ako rovnoprávneho medzi národmi habsburskej monarchii, a zároveň ochranu pred asimiláciou v liberálno-buržoáznom maďarskom štáte. Vystúpením štúrovcov a formulovaním slovenského národného programu v revolučných rokoch 1848 – 1849 vyvrcholila dlhoročná činnosť slovenského obrodeneckého hnutia.³⁶

K najaktívnejším štúrovcom v revolučnom období patril aj Michal Miloslav Hodža. V marci 1848 spolu s J. Franciscim a Š. M. Daxnerom vypracovali program uplatnenia slovenských národných práv v Liptovskej župe, ktorý zverejnili 28. marca 1848 na ľudovom zhromaždení v Liptovskom Mikuláši pod názvom *Žiadosti slovenského národa v stolici Liptovskej*. Žiadosti (petícia) obsahovali požiadavky neobmedzeného používania slovenčiny na slovenskom národnom území, ktoré definovali ako slovenský kraj, zastúpenia Slovákov na uhorskom sneme a ich uznania za národ.³⁷

Dňa 10. mája 1848 sa v Liptovskom Mikuláši u M. M. Hodžu konala porada slovenskej evanjelickej inteligencie s cieľom vypracovať celonárodné požiadavky. Na druhý deň (11. mája) v kúpeľoch Ondrašová Ján Francisci prečítal *Žiadosti slovenského národa* zhromaždeným národovcom. Tento slovenský národnorevolučný program bol adresovaný panovníkovi, uhorskému snemu, uhorskej vláde a palatínovi.³⁸

³⁵ Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti, c. d., s. 260.

³⁶ Tamže, s. 221.

³⁷ Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry, zv.1. Tranoscus, Liptovský Mikuláš 1997, s. 95. Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti, c. d., s. 261.

³⁸ Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry, zv. 3. Tranoscus, Liptovský Mikuláš 2001, s. 72. Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti, c. d., s. 263.

Reakciou uhorskej vlády na tieto aktivity štúrovcov bolo postupné vydávanie zatykačov ministerstvom vnútra (v dňoch 12. mája – 1. júna 1848) na Štúra, Hurbana a Hodžu za buričstvo a vlastizradu. Všetci traja opustili územie Slovenska a v dňoch 2. – 12. júna sa zúčastnili na Slovanskom zjazde v Prahe.³⁹ Hodža sa na ňom prezentoval ako aktívny rečník, ktorý deklaroval potrebu vzájomnej pomoci Slovanov. Z Prahy odišiel do Viedne, ktorá sa stala centrom slovenského ozbrojeného povstania. Napriek tomu, že Hodža veril v dohodu s Maďarmi, zúčastňoval sa na politických a organizačných prípravách tohto prvého samostatného ozbrojeného vystúpenia Slovákov v moderných dejinách. Dôvody prípravy povstania a jeho ciele osvetľoval v brožúrach *Hlas k národu slovenskému* a „*Der Slovak*“, v ktorých agitoval za jeho podporu.⁴⁰ Stal sa členom prvej národnej slovenskej politickej reprezentácie – Slovenskej národnej rady, ktorú vo Viedni 16. septembra 1848 odsúhlasili najvýznamnejší predstavitelia slovenského dobrovoľníckeho zboru. V septembrovom povstaní (18. – 28. septembra) sa Hodža zúčastnil na prvých bojoch. Dostal sa do ostrého sporu so Štúrom a s Hurbanom, pretože predčasne opustil povstalecké územie na Myjave. Hodža sa zúčastnil aj na prípravách druhého ťaženia slovenských dobrovoľníkov a bojoval s dobrovoľníckymi jednotkami, ktoré operovali na juhozápade Slovenska.⁴¹ Na ďalšej vojenskej výprave sa už Hodža nezúčastnil.

Revolučný rok 1849

V roku 1849 pokračoval Hodža v aktivitách na národnom poli. Výrazne sa priklonil k idei austroslavizmu, a tým ku koncepciám riešenia slovenskej otázky v rámci veľkého konštitučného habsburského štátu a štátoprávneho oddelenia

³⁹ Dejiny, s. 263

⁴⁰ Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry, zv. 1, c. d., s. 95.

⁴¹ Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti, c. d., s. 264, 266. Slovenský biografický slovník II, c. d., s. 347.

Slovákov od Maďarov. Na jeseň sa Hodža postupne prestával angažovať za jeho presadenie.⁴²

Dňa 20. marca 1849 bol Hodža členom slovenskej deputácie, ktorá predložila panovníkovi v Olomouci návrh na štátoprávne riešenie postavenia Slovákov s požiadavkou uznať slovenský národ v určitých územných hraniciach, zriadiť jeho snem a vlastnú správu. Slovenskú reprezentáciu viedol Jozef Kozáček (pôsobil na panovníckom dvore). Od konca júla 1849 Hodža pôsobil v Liptovskej župe ako ľudový dôverník. V septembri bol menovaný za hlavného stoličného notára. Napriek tomu, že bol vyznamenaný Zlatým krížom s korunou, vláda s ním nepočítala ani v svetskej, ale ani v cirkevnej oblasti. V roku 1850 sa vzdal aj funkcie župného notára.⁴³

Obdobie Bachovho absolutizmu, patentálne obdobie

Po revolúcii pôsobil Hodža najmä v cirkevnej oblasti. Okrem práce vo svojom cirkevnom zbore sa angažoval v oblasti vzdelávania. Zameriaval sa na povznesenie evanjelického ľudového a stredného školstva, presadzoval jeho reformu a slovakizáciu. Vydal dve učebnice: *Šlabikár* a prvú *Čítanku pre slovenské evanjelické a. v. školy* (vyšli v Banskej Bystrici v roku 1860). Druhá čítanka zostala v rukopise.⁴⁴

V rokoch 1857 – 1858 sa zaoberal založením spolku na vydávanie lacných, mravných kníh pre evanjelických Slovákov v Uhorsku. Spolok sa mal menovať „Spolok Komenského“. Cieľom spolku bolo pozdvihnúť všestrannú vzdelanosť slovenského ľudu na základe evanjelického náboženstva prísne podľa Augsburského vierovyznania. Spolok mal pozdvihnúť priemyselnú a

⁴² Slovenský biografický slovník, c. d., s. 347.

⁴³ Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti, c. d., s. 264, 266. Slovenský biografický slovník II, c. d., s. 347.

⁴⁴ Životopisný nástin, c. d., s. 268.

hospodársku vzdelanosť na Slovensku. Hodža nestihol spolok založiť, pretože sa začal plne angažovať za realizáciu cisárskeho patentu.⁴⁵

Dňa 1. 9. 1859 cisár František Jozef I. vydal Patent – ústavu Uhorskej evanjelickej cirkvi. Patent mal prispieť k zrovnoprávneniu postavenia evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Patent obmedzoval moc cirkevných inšpektorov, dodržal však synodálno-presbyteriálny systém. Voľbu superintendentov a dozorcov potvrdzoval panovník. Do konca roku 1859 z plánovaných šiestich dištriktov nebol zriadený ani jeden, preto 10. 1. 1860 vydala vláda nariadenie, ktorým vyzvala evanjelické cirkevné zbory, aby sa zriadili podľa Patentu. Patent prijalo 226 zborov, 333 ho odmietlo. Medzi stúpenkami Patentu a jeho odporcami sa rozpútali boje. Panovník nakoniec 15. 5. 1860 Patent odvolal. Cirkevné zbory, ktoré Patent prijali, vytvorili Prešporskú patentálnu superintendenciu.⁴⁶

Hodža presadzoval uvedenie Patentu do života nielen vo svojom cirkevnom zbore, ale aj v Liptovskom senioráte a v celom Preddunajskom dištrikte. V jeho zavedení videl dôležitý prostriedok na odstránenie hegemonie svetských, najmä šľachtických maďarských patrónov v riadení cirkvi. Zároveň v ňom videl prostriedok na rozvoj školských, kultúrnych a iných potrieb slovenského národa. Na podporu Patentu vydal tri polemické spisy. V zriadenej Prešporskej patentálnej superintendencii sa stal vikárom – zástupcom superintendenta Karola Kuzmányho.⁴⁷

Podobne ako v ostatných cirkevných zboroch, aj v Liptovskom Mikuláši sa rozpútali boje medzi stúpenkami a odporcami Patentu. Obeťou týchto sporov sa stal samotný Hodža. Jeho nepriatelia osnovali proti nemu intrigy, ktoré prerástli do otvorených nepriateľských akcií. Žaloba na Hodžu bola podaná na všetkých stupňoch vtedajšej cirkevnej správy v Uhorsku.⁴⁸ V roku 1862 ho dištriktuálne konzistórium suspendovalo z miesta farára a zakázalo mu vykonávať cirkevnú

⁴⁵ Životopisný nástin, c. d., s. 268.

⁴⁶ Petřík, B.: Evanjelická encyklopédia Slovenska. Bratislava 2001, s. 257, 258.

⁴⁷ Petřík, J.: c. d., s. 284.

⁴⁸ Životopisný nástin, c. d., s. 269.

službu v celom Uhorsku. Hodža viedol dlhoročný boj proti platnosti tohto uznesenia. V jeho neprospech rozhodol vývoj politickej situácie v krajine. Dňa 23. 3. 1866 panovník potvrdil Hodžovo suspendovanie. Hodža neuspel ani vo voľbách na miesto superintendenta po Karolovi Kuzmánym. V auguste 1867 ho predčasne penzionovali s podmienkou, že musí odísť z Uhorska. Odišiel do exilu a žil v Českom Tešíne až do svojej smrti (26. 3. 1870). Na memorandových a matičných aktivitách mal už minimálny podiel. Jeho členstvo v Matici slovenskej bolo skôr symbolické.⁴⁹

Hodžova filozofia, literárna tvorba

Hodžova práca v cirkevnej a národnej oblasti, jeho celoživotné postoje a konanie boli stimulované jeho vnútornými pochodmi, myslením, svetonázorom – filozofiou. Obrazom (hoci tiež nie úplným) jeho komplikovanej (často nepochopenej) povahy, myšlienkových pochodov aj boja za dve základné idey – národ a cirkev – bola literárna tvorba. Vývoj Hodžovej filozofie a zmeny jeho myslenia je možné zistiť analýzou jeho literárnych prác. Hodžova tvorba sa podľa zamerania delí spravidla na dve oblasti: náboženskú a národnú. Medzníkom v jeho tvorbe boli revolučné roky, pretože poznamenali a značne zmenili Hodžovo myslenie.⁵⁰

Literárna tvorba pred rokom 1848

♦ Náboženská

Do oblasti náboženskej tvorby patria nábožné piesne a kázne. Vo svojej podstate táto časť jeho tvorby bola výrazne prepojená s Hodžovým povolaním evanjelického farára. V piesňach a kázňach sa Hodža prezentoval ako hlboko veriaci, nábožný človek.

⁴⁹ Slovenský biografický slovník, c. d., s. 347.

⁵⁰ Osuský, S. Š., c. d., s. 174.

M.M. Hodža – nábožný pevec

V oblasti náboženskej tvorby prvými kompaktnjšími Hodžovými dielami boli nábožné piesne uverejnené v novom evanjelickom spevníku – *Zpěvník evangelický, aneb Písne duchovní*. Mladého Hodžu k príprave spevníka prizvali superintendenti Pavel Jozeffy a Ján Seberíni. Stal sa najmladším členom spevníkovej komisie. Spevníková komisia sa zišla na troch zasadnutiach – v Brezne u Jána Chalupku, v Banskej Bystrici u Jána Krčméryho a na Hodžovej fare v Liptovskom Mikuláši. Spevník vyšiel v roku 1842 a v cirkevných zboroch nahrádzal Tranovského kancionál. V Hodžovom cirkevnom zbore sa z neho prvýkrát spievalo na 1. slávnosť veľkonočnú v roku 1843.⁵¹

Samotný Hodža prispel do spevníka 43 piesňami. Profesor Petřík hodnotil Hodžu ako autora nábožnej piesne kladne: „*Hodža mal vo veľkej miere to, čo nábožnému pevcovi treba – vieru a nábožnosť, mohutný vzlet ducha, vyhl'adenosť a krásu reči aj silu výrazu. Možno, že večné pravdy Písma nepodával tak proste, jednoducho a bezprostredne, ako to robili starší hymnikovia – Tranovský, Horčíčka, Hruškovíc, ale akoby prepracované v jeho hĺbavej mysli a ozdobené obrazmi a reflexiami, no cez to všetko predsa len veľmi vrelo a mohutne.*“⁵²

Hodžove nábožné piesne boli často označované za racionalistické. Spisovateľ Martin Braxatoris vo svojom článku *Michal Miloslav Hodža ako nábožný spevec* konštatoval: „*Smer jeho theologicky nebol síce prísno pozitívny, no nebol ani racionalistický, lež asi to, čo menuje sa v bohosloví supranaturalizmom.*“⁵³ Podľa Braxatorisa podrobil analýze Hodžove piesne aj biskup Osuský. Súhlasil s Martinom Braxatorisom, že je nesprávne považovať Hodžove piesne za racionalistické. Pripustil rozdiely medzi hymnickými piesňami Tranovského a piesňami Hodžovými. Porovnávania medzi týmito autormi boli časté. Obaja pevcovia boli evanjelickými farármi v Liptovskom Mikuláši (200-ročný rozdiel)

⁵¹ Petřík, J., c. d. 152 – 154.

⁵² Petřík, J., c. d., s. 153.

⁵³ Braxatoris, M.: Michal Miloslav Hodža ako nábožný pevec. In: Cirkevné listy, XXIV, 1911, s. 334.

a obaja sa zúčastnili na zostavení zbierky duchovných piesní. Podľa Osuského nábožné piesne zo 17. storočia sú nielen bezprostrednými prejavmi citovej zbožnosti, ale v podstate sú aj básnickými formuláciami evanjelických vieroučných článkov a symbolov.

Hodžove piesne rozobral Osuský po formálnej a obsahovej stránke. Z formálneho hľadiska poukázal na fakt, že zo 43 piesní je 38 piesní, ktoré sú vyznaním viery, slávospevmi, piesňami na vzkriesenie a vstúpenie. Zostávajúcich päť je rôznych. Podľa Osuského by „skutočný racionalista“ toľko piesní na vzkriesenie a vstúpenie nenapísal.⁵⁴

Obsah Hodžových piesní podrobil biskup Osuský podrobnej analýze aj z hľadiska teológie. Z teologického hľadiska pripustil v Hodžových piesňach stopy racionalizmu. Konštatuje však, že *„aj eminentne racionalistickým stopám, pojmom jeho zbožná duša neraz iné zbarvenie dáva“*. Označil Hodžu za citového a mysliaceho kresťana.⁵⁵ Jednotlivé piesne skúmal z hľadiska viery M. M. Hodžu v Pána Boha. Na základe tohto výskumu zistil Hodžovu hlbokú zbožnosť a vieru. Ako príklad môžem uviesť pieseň č. 225. V nej sa Hodža vyznával, že vlastným rozumom nemôže pochopiť ani Boha, ani Svätú Trojicu, pretože: *„co rozum poznává, to jest toho částka malá, čím vládne moc neskonalá.“* Útočisko pri pochybnostiach, beznádeji, ťažobe života nachádzal Hodža u Pána Boha. Riešenie týchto negatívnych pocitov opísal v piesni č. 172. V prvom verši tejto piesni sa vyznal takto: *„Když břemeno bidy mě tlačí, hledám v Bohu oblevení.“* V druhom verši sa Hodža priznal k pochybnostiam, ale hneď aj ponúkol východisko z nich: *„Když pochyba mysl mou kali, vložím prst do ran Kristových, to mi kamen ze srdce zvalí.“*⁵⁶

Osuský upozornil na skutočnosť, že v Hodžových piesňach je veľmi pozoruhodná, ale nepovšimnutá náuka o Duchu – pneumatológia. Duch mu je duchom pravdy, známosti, svätosti, lásky, milosti, nádeje a moci. Vyjadrenia

⁵⁴ Osuský, S. Š., c. d., s. 175, 176.

⁵⁵ Tamže, s. 176.

⁵⁶ Zpěvník Evangelický aneb Písne duchovní. Pešť 1856, č. 172, 225.

Hodžu o Duchu nemajú z teologického hľadiska ani stopy racionalizmu, v podstate sú proti racionalizmu, pretože Hodža spomínal viac duchov (piesne v Zpěvníku evangelickom č. 6, 8, 48).⁵⁷

V súvislosti s pneumatológiou skúmal Osuský aj otázku kristológie v Hodžových piesňach. V tejto oblasti sa najviac prejavovali stopy Hodžovho racionalizmu. Hodžove piesne napriek častému filozofovaniu obsahovali málo prejavov hriechnosti a nenachádzali sa v nich prosby za odpustenie hriechov. Hodžovi odporcovia tvrdili, že popieral božstvo Kristovo. Rozborom obsahu Osuský toto tvrdenie poprel. Vo svojich piesňach síce Hodža vyslovene nehovoril o počatí Ježiša Krista z Ducha Svätého, ale za to sú v nich vyjadrenia o vtelení v zmysle Jánovom. Ježiša Krista označoval Baránkom, Vykupiteľom, Spasiteľom, Kráľom, Synom Božím (č. 6, č. 41). Napríklad v piesni č. 6 v treťom verši píše: *„Ten k nám od Boha poslaný, Slávu Boží má v podobě, nebeskou milost v osobě. Je Syn Boží.“*⁵⁸

Na základe hlbkej analýzy formálnej a obsahovej stránky nábožných piesní Osuský skonštatoval, že u Hodžu proti školskému racionalizmu bojovala zbožnosť, ktorú dostal výchovou v rodičovskom dome. Hodžova vnímavosť, citlivosť sa spojila s týmto základom. Svoju zbožnosť vyjadroval básnicky v nábožných piesňach krátkymi myšlienkami, ktoré obšírnejšie spracovával v kázňach.⁵⁹

Profesor Petřík zhodnotil Hodžove nábožné piesne ako bohatstvo večných právd. Označil ich za piesne, ktoré sa vyznačujú vzletom, zápalom, horlivosťou viery, mohutnosťou slova a tým poskytujú pre veriace duše hojnú stravu a prameň potechy, povznesenia, zošľachtenia a náboženského vzdelania. K Hodžovým piesňam sa kladne vyjadrili aj niektorí umelci a literáti. Básnik Pavol Országh Hviezdoslav označil Hodžu za svetového básnika, ktorý svojím rozmerom presiahol Slovensko a Slovanstvo. Literárny historik a kritik Jaroslav

⁵⁷ Osuský, S. Š., c. d., s. 177.

⁵⁸ Tamže, s. 175 – 178.

⁵⁹ Tamže, s. 179.

Vlček nábožné piesne M. M. Hodžu považoval za najkrajšie v Zpěvníku Evangelickom.⁶⁰

Kázne

Z Hodžových kázní sa zachovala len nepatrná časť. Osuský ich označil za nábožensko-filozofické reflexie a filozofické sústavy. Podobne ako nábožné piesne, aj kázne podrobil Osuský analýze. Obsah Hodžových kázní tvorili najmä témy: Boh a zlo, Ježiš, Duch Svätý a Svätá Trojica, láska, viera, život v svetle v kresťanskom, dobro, cnosť, poctivosť, smrť a nesmrteľnosť, Evanjelická cirkev augsburského vyznania, zemské statky a povolania, rodina a národ.⁶¹

Z Osuského výskumu vyplýva, že kardinálnymi tézami Hodžových kázní z pohľadu vieroučného boli Boh a zlo, Syn Boží a večnosť a po strane etickej viera, láska a nádej. (*„Viera vedie k Bohu, láska je zväzok cností k Ježišovi a nádej k večnosti.“*) Hodža sa rád pohyboval v ovzduší Veľkej noci. Vo svojich veľkonočných kázňach rozvíjal tému vzkriesenia: vzkriesenie Ježiša Krista je dôkazom nesmrteľnosti. Po vzkriesení nám Ježiš Kristus daroval – zanechal ustanovenia, a tým nám daroval večný život. K týmto ustanoveniam patrila dar Ducha Svätého, ktorý ustanovil kresťanskú cirkev, zvestoval odpustenie hriechov a milosť Božiu. Z ustanovení, ktoré Kristus zanechal, Hodža zvlášť vyzdvihoval ustanovenie cirkvi s jej dejinami s veľkým obratom v reformácii. Reformácia sa Hodžovi javila ako súd, v ktorom Kristus súdil ľudské pokolenie. V nej bol odsúdený stredný vek – stredovek, vek násilia a bludov. V tomto súde bol darovaný nový život. Reformácia znamenala divy a zázraky. Hodža nabádal evanjelikov k horlivosti, ktorá mala byť založená na mravnej slobode a na Písme svätom.⁶²

V kázňach Hodža bojoval proti zlu, ľudovému fatalizmu, poverám a veril v riadenie Božie. Podľa Hodžu však aj pri Božom riadení môže urobiť človek vlastné zaradenie.

⁶⁰ Petřík, J., c. d., s. 154.

⁶¹ Osuský, S. Š., c. d., s. 181 – 215.

⁶² Osuský, S. Š., c. d., s. 205, 206.

Náboženská tvorba po roku 1848

Udalosti revolučných rokov veľmi otriasli citlivou dušou M. M. Hodžu a poznačil ho aj politický vývoj po roku 1849. Ťažkosti a starosti v rodine, v cirkevnom zbore, sklamanie v cirkvi a politike tiež značne ovplyvnili jeho vnútorný život, čo sa následne postupne prejavilo vo všetkých jeho literárnych prácach. Hodžovo rozumové usudzovanie sa postupne menilo na mystickú meditáciu. Sprievodným javom tejto vnútornej zmeny bola i zmena výrazových prostriedkov – reči.⁶³ Z tohto obdobia náboženskú tvorbu tvorili najmä kázne a *Denník*.

V denníku si Hodža zaznačoval vo forme zápiskov myšlienky, ktoré nepoužil v kázňach v rokoch 1855 – 1856. Viaceré state z denníka patria svojím obsahom do filozofie dejín náboženstva, menej do systematickej filozofie náboženstva.⁶⁴

Tvorba v národnej oblasti do roku 1848

Druhým predmetom záujmu Hodžovej literárnej tvorby bol národ. Filozofiu svojho malého slovenského národa postavil Hodža do rámca filozofie celých dejín ľudstva. Základňu filozofie národných dejín podložil filozofiou všeobecných dejín od stvorenia sveta.⁶⁵

Do oblasti tvorby s národnou tematikou pred rokom 1848 patrila najmä obhajoba novej spisovnej slovenčiny a jazykovedné práce. Hodža na základe rozhodnutia valného zhromaždenia Tatrína z roku 1846 napísal proti útokom stúpencov biblickej i novej češtiny obranný spis *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*. Spis vyšiel v roku 1847 v podobe listu adresovaného slovenskému národu a stal sa vedľa Štúrovho *Nárečia slovenského* druhým manifestom spisovnej slovenčiny. Hodža horlivo obhajoval spisovnú slovenčinu proti jej odporcom, medzi ktorých patril aj Ján Kollár: „Alebo bude Slovák pri

⁶³ Tamže, s. 215.

⁶⁴ Tamže, s. 236.

⁶⁵ Tamže, s. 286.

*slovenčine pre všetky literatúry slovanské niečo: alebo pri češtine nebude ani pre Čechov, ani pre seba nič.*⁶⁶

Pozície spisovnej slovenčiny účinne a výrazne posilnil aj v jazykovedných prácach *Epignes Slovenicus* a *Věťín o slovenčine*. V nich revidoval niektoré Štúrove gramatické a pravopisné zásady stanovené v jeho *Náuke reči slovenskej*. Odsúdil niektoré hláskoslovné a pravopisné Štúrove pravidlá. Oproti Štúrovmu fonetickému pravopisu Hodža uplatňoval v pravopise aj v hláskosloví tendencie na posilnenie slovanskosti slovenčiny. V Hodžovej požiadavke nahradiť v novej slovenčine Štúrov fonetický princíp etymologickým princípom sa odrážali zvyšky jeho väzieb na staré tradície Slovákov k biblickej češtiny. Jeho reformátorské zásahy zmenili dôslednú fonetickú normu L. Štúra. Hodža ako prvý prebojoval a zdôrazňoval etymologický princíp v slovenskom pravopise, preto sa pokladá za jeho zakladateľa.⁶⁷

V jazykovedných prácach Hodža síce vysvetľoval a obhajoval prijatie novej spisovnej slovenčiny, ale na rozdiel od Štúra a Hurbana, ktorí reálne vnímali potrebu spisovnej slovenčiny ako vývojový stupeň slovenského národa, Hodža argumentoval historickými konštrukciami a romantickým slavizmom. V kodifikovaní novej slovenčiny chcel zachovať a obnoviť historické základy praslovančiny, matky všetkých slovanských jazykov. V spise *Věťín o slovenčine* označil slovenčinu za centrálny slovanský jazyk, ktorý „je v malom celá slovenčina“. Hodža vo svojich spisoch vynakladal úsilie stlmiť rozpory medzi Čechmi a Slovákmí, ktoré nastali po Štúrovej kodifikácii spisovnej slovenčiny. Po revolúcii Hodžove pravopisné a gramatické zásahy rozhodujúco motivovali novú Hattalovu reformu slovenčiny v roku 1852.⁶⁸

Hodža podporoval spisovnú slovenčinu po jej uzákonení aj prakticky. Ako kazateľ slova Božieho ju uviedol priamo do života. Bol prvým kazateľom, ktorý kázal po slovensky (kázeň na Smrtnú nedeľu 9. marca 1845). V úvode svojej

⁶⁶ Dejiny slovenskej literatúry, s. 324, 325.

⁶⁷ Dejiny slovenskej literatúry, s. 325.

⁶⁸ Slovenský biografický slovník, c. d., s. 346. Dejiny slovenskej literatúry, c. d., s. 325.

prvej kázni v spisovnej slovenčine „*Ňepi pálenku, to je Ňezabi!*“ sa zastával slovenčiny ako jazyka vhodného pre kázeň slova Božieho.⁶⁹

Národná tvorba po roku 1848

V porevolučnom období vytvoril Hodža rozsiahle básne, v ktorých sa už vypuklejšie prejavili jeho mystické a mesianistické sklony. V roku 1853 napísal lyricko-epickú báseň **Matora**. Názov je novotvar a znamená Jánošíka ako potomka matky. Novotvary boli zvláštnosťou Hodžovho jazyka najmä po roku 1849. V jeho podaní bol Jánošík bojovník a v jeho postave odsudzuje dvojité útlak Slovákov zo strany uhorských stavov a Viedne. Na konci Jánošík prepadne temným silám.⁷⁰

Mystický charakter mali aj ďalšie dve Hodžove diela: filozofická skladba *Slavomiersky* z roku 1862 a filozofická báseň *Vieroslavín*, ktorú vytvoril v exile. Obe diela odrážajú jeho vtedajšie rozpoloženie. V básňach reagoval na zložité a pravdivé osudy slovenského národa a na ťažké postavenie slovenského ľudu. Pre subjektívne reflexie, komplikovanosť a nezrozumiteľnosť textu a jazyka sa tieto Hodžove diela nestali súčasťou národných, politických, ideových a kultúrnych bojov. Hodžova literárna tvorba sa považuje v slovenskej literatúre za záverečie mesianistického prúdu v štúrovskej literatúre. V slovenskej literatúre je Hodža hodnotený ako básnik, ktorý bolestne prežíval utrpenie ľudu.⁷¹

Reč – jazykové prostriedky

Pre Hodžovu tvorbu je príznačný jeho literárny jazyk. Reč jeho literárnych prác je ťažká a vekom sa stáva ťažšou a zložitejšou. V mladosti sa približoval bežnej reči; neskôr, v päťdesiatich rokoch, začal používať nezrozumiteľné výrazy a slová, mnoho zastaraných slov a dialektizmov. Dlhé slová si skracoval,

⁶⁹ Petřík, J., c. d., s. 151.

⁷⁰ Dejiny slovenskej literatúry, s. 326.

⁷¹ Dejiny slovenskej literatúry, s. 327.

vytváral nové slová. Mnohé z nich prezrádzajú Hodžov zmysel pre vystihnutie situácie a zmysel pre vtip: „*A jesú ľudia na tom svete, ktorých nemožno ináč zahanbit, len keď sa im to vyodhavká, čo sami prv nahavkali, a to vyodrozrýva, čo sami prv naryli. Tak je bieda, tak slabosť ľudská: čože robit ináče, keď sa musí človek s ňou všade a všahdy pantať.*“ ⁷²

Význam

Michal Miloslav Hodža bol všestrannou osobnosťou. V dejinách našej cirkvi, ako aj v dejinách nášho národa má nezastupiteľné miesto. Bol obetavým evanjelickým farárom, bojovníkom za cirkev a národ, mysliteľom a básnikom. Svoj život obetoval službe Pánu Bohu a národu. Spolu so Štúrom a s Hurbanom tvoril veľkú trojicu *zavŕšiteľov* historického procesu slovenského národného obrodzenia. Aktívne sa zúčastnil na formovaní ideí a programu, ktoré sa stali základom pre konštituovanie Slovákov ako novodobého moderného národa.

⁷² Osuský, S. Š., c. d., s. 173, 174.

